

วิเคราะห์การใช้ภาพพจน์ในมหาเวสสันดรชาดก (กัณท์วนปเวสน์)

ภาษาเขมร ฉบับพุทธศาสนบัณฑิตย

วัฒนชัย หมั่นยิ่ง

An Analysis of figure of speech in the Khmer Mahavessantara Jataka

(Gan Vanapavesana) The Buddhist Institute Version

Watanachai Monying

คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร จังหวัดพิษณุโลก

Faculty of Humanity, Naresuan University, Phitsanulok.

*Corresponding Author. E-mail address: mim4042@hotmail.com

บทคัดย่อ

งานวิจัยฉบับนี้มีจุดมุ่งหมายที่จะเผยแพร่วรรณกรรมเรื่อง มหาเวสสันดรชาดก (กัณท์วนปเวสน์) ภาษาเขมร ฉบับพุทธศาสนบัณฑิตยให้เป็นที่รู้จักในวงวรรณกรรมของไทยให้กว้างขวาง นอกจากนั้นเพื่อศึกษาการใช้ภาพพจน์ ผลการวิจัยสรุปว่าไม่เป็นไปตามสมมุติฐานที่ตั้งไว้ว่า เรื่องมหาเวสสันดรชาดก (กัณท์วนปเวสน์) ภาษาเขมร ฉบับพุทธศาสนบัณฑิตยนี้เป็นวรรณกรรมที่มีการใช้ภาพพจน์ (figure of speech) จำนวนมากและหลายประเภท เพราะภาพพจน์ที่ปรากฏมีเพียง 3 ประเภท ได้แก่ ภาพพจน์อุปมา 5 แห่ง ภาพพจน์อุปลักษณ์ 1 แห่ง ภาพพจน์บุคคลาธิษฐาน 1 แห่ง และมีวิธีใช้ภาพพจน์เพียง 2 วิธี ได้แก่ การเปรียบเทียบกับธรรมชาติที่เป็นที่ใกล้ชิดและรู้จักกันดี และการเปรียบเทียบกับสิ่งที่ต้องใช้จินตนาการกับประสบการณ์ส่วนตัวของผู้อ่านร่วมไปกับกวี

คำสำคัญ: ภาพพจน์ กัณท์วนปเวสน์ มหาเวสสันดรชาดก ภาษาเขมร ฉบับพุทธศาสนบัณฑิตย

Abstract

This research aimed to promote the Khmer Mahavessantara Jataka (Gan Vanapavesana) The Buddhist Institute Version to be widely known in the Thai literary circle; Furthermore, for the study of figurative language. The results revealed that the use of figurative language in this literary work was not in line with the hypothesis that presumed that the writing contained many different types of figure of speech. According to the findings, the work contained only 3 types of figure of speech, namely 5 incidences of simile, 1 incidence of metaphor and 1 incidence of personification. The figurative language was expressed in 2 ways: by comparing the target objects to familiar and well-known natural environments and by comparing the target objects to things that required readers' imagination and personal experience to interpret the poet's meanings.

Keywords: figure of speech, Gan Vanapavesana, the Khmer Mahavessantara Jataka (The Buddhist Institute Version)

บทนำ

มหาเวสสันดรชาดกเป็นวรรณคดีพุทธศาสนาที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไป บางครั้งนิยมเรียกว่ามหาชาติ เนื่องด้วยเป็นเรื่องของพระโพธิสัตว์เมื่อเสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร เป็นชาดกเรื่องสุดท้ายในจำนวน 547 เรื่องของนิบาตชาดก ในประเทศไทยนั้นมีมหาชาติคำหลวงเป็นวรรณคดีพุทธศาสนาเล่มแรก แต่งขึ้นเมื่อ พ.ศ.2025 สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ต่อจากนั้นก็ยังมีมหาชาติคำหลวงอีกสำนวนหนึ่ง แต่งขึ้นเมื่อ พ.ศ.2170 สมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ภายหลังเรียกว่ากัณฑ์มหาชาติ เรื่องมหาชาตินี้ในประเทศไทยเป็นที่นิยมกันมากในหมู่พุทธศาสนิกชน ตั้งแต่กรุงสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา จนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ เพราะถือกันว่าเป็นพระชาติที่สำคัญที่สุดของพระโพธิสัตว์ (ลัลลนา ศิริเจริญ, 2525, หน้า 2) ไม่เพียงแต่ในประเทศไทยเท่านั้นที่ชาดกเรื่องนี้จะเผยแพร่ไปทั่วในพระราชอาณาจักรกัมพูชาซึ่งประชาชนส่วนใหญ่นับถือพุทธศาสนา ได้ปรากฏหลักฐานว่าเมื่อประมาณ 900 ปีที่ผ่านมา ชาวกัมพูชารู้จักเรื่องเวสสันดรชาดกแล้ว ทั้งที่เป็นรูปสลักเล่าเรื่องในปราสาทหินต่างๆ และเป็นข้อความจารึก หลักฐานที่เก่าแก่ที่สุดคือภาพสลักหินเล่าเรื่องนิทานชาดกหลายเรื่อง รวมทั้งเรื่องเวสสันดรชาดกด้วย ดังที่กังวล คัชชีมา (2551, 21-23) กล่าวว่าพบที่หน้าบันของปราสาทมณันท์ ในกลุ่มโบราณสถานเมืองเสียมเรียบซึ่งสร้างร่วมสมัยกับปราสาทนครวัด คือเมื่อประมาณ 900 ปีที่แล้ว มีภาพเล่าเรื่องปรากฏอยู่สองส่วน คือ ด้านบนเป็นภาพสลักรูปบุคคลคล้ายฤษีนั่งอยู่ ทำท่ายื่นมือออกไป ตรงกลางภาพเป็นรูปเด็ก 2 คน อีกรูปหนึ่งหลบเลือนไปมากแล้วแต่คล้ายกับคนกำลังนั่งหันหน้าเข้าหาเด็กและยื่นมือออกมาด้วย สันนิษฐานว่าเป็นตอนที่พระเวสสันดรประทานสองกุมารแก่ชูชก แกว่ด้านล่างมีภาพสลักเทพนม 5 องค์ ส่วนภาพทางด้านซ้ายมือมีผู้หญิงยืนอยู่ 1 คน ที่โคนไม้มีภาพสลักคล้ายเด็ก 2 คน ส่วนบนต้นไม้เป็นภาพสลักคล้ายคนแก่กำลังนอนอยู่ สันนิษฐานว่าเป็นเรื่องเวสสันดรชาดกตอนชูชกพาสองกุมารเดินทางกลับบ้าน ระหว่างทางที่แวะพักชูชกมัดสองกุมารไว้ที่โคนต้นไม้ ส่วนตัวเองปีนขึ้นไปนอนบนต้นไม้ ในคืนนั้นเทพธิดาได้แปลงร่างเป็นพระนางมัทรีมาปลอมประโลมกุมารทั้งสองให้หายขาดแล้วและกล่อมจนหลับ นอกจากนั้นยังพบภาพสลักบนทับหลังปราสาทตาพรหม ซึ่งสร้างหลังจากปราสาทมณันท์ประมาณ 50 ปี ทางด้านซ้ายมือเป็นรูปช้าง และมีบุคคลนั่งสองคน คนหนึ่งกำลังทำท่าคล้ายหลังน้ำบนฝ่ามืออีกฝ่ายหนึ่ง สันนิษฐานว่าเป็นภาพเล่าเรื่องตอนพราหมณ์ชาวกลิงคราชภรรยาทูลขอช้างปัจจันตนาเคนทร์ และพระเวสสันดรทรงหลังน้ำมอบให้ ถัดมาเป็นภาพบุคคลสี่คนนั่งบนรถที่เทียมด้วยม้า สันนิษฐานว่าเป็นภาพพระเวสสันดร พระนางมัทรีและสองกุมารดำเนินใต้ภาพขาม้าเทียมรถ มีคนหลังค่อมถือไม้เท้า สันนิษฐานว่าเป็นภาพสลักชูชก ด้านหน้าบันปราสาทหลังกลางยังมีภาพสลักเล่าเรื่องเป็นภาพบุคคลสองคนยืนอยู่ มีบุคคลหนึ่งคนนั่งคุกเข่ายื่นมือออกไปเหมือนจะรับของบางอย่าง และด้านขวาของภาพมีช้างยืนอยู่ สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นภาพสลักเรื่องเวสสันดรชาดกตอนพระเวสสันดรประทานช้างปัจจันตนาเคนทร์ให้แก่พราหมณ์ชาวเมืองกลิงคราชภรรยาเหมือนกัน

หลักฐานการแพร่หลายของเรื่องเวสสันดรชาดกที่เป็นข้อความจารึก (กังวล คัชชีมา, 2551, 54-55) ปรากฏในจารึกนครวัดสมัยหลังพระนคร เช่น จารึกสมัยหลังพระนคร IMA.5 พ.ศ.2140 เขียนไว้ว่า “ข้าไม่ขัดขวางต่อการทำทานนี้เลย ให้ทำตัวเหมือนกรสนาชาลีย์” หมายถึง ให้ช่วยยินดีในการบริจาคทาน

เหมือนกับกัณฑ์และชาลี ไม่ขัดขวางการให้ทานของพระเวสสันดร แม้จะให้ตัวเองเป็นทานก็ตาม นอกจากนี้ในจารึกสมัยหลังพระนคร IMA.31 พ.ศ.2227 เขียนไว้ว่า “ขอมมีจิตใจเด็ดเดี่ยวในการให้ทานดุจพระเวสสันดรเทอญ” และในจารึกสมัยหลังพระนคร IMA.38 พ.ศ.2244 เขียนเป็นภาษาเขมรว่า “ข้าพเจ้าขอให้ได้ทาน ดุจพระมุนีพระไวสัณดรกับนางเมทริย์ให้ทานชาลีกรสนานัน”

ศานติ ภักดีคำ (2550, 182) กล่าวถึงการเผยแพร่และความนิยมเรื่องเวสสันดรชาดกในประเทศกัมพูชาว่ามีความนิยมเรื่องมหาเวสสันดรเป็นเวลานานมาแล้ว นอกจากนี้ยังมีประเพณีเทศน์มหาชาติเรียกว่า พระราชกุศลเทศนาคาถาพันซึ่งมีการเทศนาทั้งพระราชพิธีของกษัตริย์และของประชาชนทั่วไป แต่พระราชพิธีเทศนามหาชาติเทศน์เป็นภาษาบาลีเรียกว่าคาถาพัน ฝ่ายของประชาชนทั่วไปเป็นคำร่ายภาษาเขมรมีความพิสดารเรียกว่ามหาชาติ

นอกจากนี้ ในคำนำของเรื่องมหาเวสสันดรชาดกฉบับภาษาเขมร ยังแสดงให้เห็นว่าชาวกัมพูชามีความนิยมเรื่องเวสสันดรชาดกและการฟังเทศน์มหาชาติมาเป็นเวลานาน (พุทธศาสนบัณฑิตย, 2539, ถลามุข) ว่า “ธรรมเนียมของชาวเขมรแต่เดิมมา เมื่อออกพรรษาแล้วเราย่อมจัดให้มีงานเทศนามหาชาติเรื่องมหาเวสสันดรชาดกเป็นที่อีกทีกเกือบจะครบทุกวัด เป็นธรรมเนียมที่ชาวบ้านเคยทำทุก ๆ ปีตั้งแต่ต้นต่อมา”

อาจกล่าวได้ว่าการเทศน์มหาชาตินี้ได้รับความนิยมจากผู้ฟังทั่วไปจนเป็นธรรมเนียมปฏิบัติติดต่อกันทุกปี และประชาชนทั่วไปมีความนิยมว่าจะต้องฟังเทศน์มหาชาติให้จบภายใน 1 วัน ดังที่พุทธศาสนบัณฑิตย (2539, หน้า ก) กล่าวว่า

มีพวกอุบาสก อุบาสิกา ที่มีศรัทธาเลื่อมใสเป็นอันมาก เขาอาจนั่งฟังพระเทศน์มหาชาตินี้ ตั้งแต่เช้าตรู่จนถึงพลบค่ำ หยุดพักแต่เวลารับประทานอาหารเที่ยงตรงเท่านั้น แล้วตามธรรมดานั้นเราย่อมจัดให้มีงานเทศน์มหาชาตินี้ภายใน 1 วัน จนครบทั้ง 13 กัณฑ์ และเพื่อมิให้ผู้ฟังเกิดความเบื่อหน่ายในการฟังเทศน์มหาชาติให้จบภายใน 1 วัน “นักปราชญ์เมื่อก่อนได้พยายามแปลเนื้อเรื่องจากภาษาบาลีให้เป็นภาษาเขมร ให้ได้ใจความครบถ้วนสมบูรณ์ และแต่งเติมถ้อยคำสำเนียงให้สละสลวย ให้คนสามารถนั่งฟังด้วยความเพลิดเพลินทั้งวันได้” (กัณวล คัชชิตา, 2551, หน้า 26) ด้วยเหตุที่ประชาชนมีความนิยมในการฟังเทศน์มหาชาติและนิยมฟังให้จบทั้ง 13 กัณฑ์ภายใน 1 วัน เพื่อ “จะให้ได้รับผลานิสงส์สมบูรณ์ ... ก็ย่อมมีในวันเดียวครบทั้งสิบสามกัณฑ์” (ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก, 2531, หน้า 14) ดังนั้น การใช้ภาษาในการประพันธ์มหาเวสสันดรชาดกให้มีความไพเราะจับใจผู้ฟัง จึงมีความสำคัญและจำเป็นมาก นอกจากนี้การใช้ภาษาที่มีความเปรียบชัดเจน แจ่มแจ้ง ช่วยให้ผู้ฟังสามารถฟังแล้วจินตนาการเป็นภาพต่อเนื่องได้ก็มีความสำคัญและจำเป็นในการประพันธ์เช่นเดียวกัน นั่นคือต้องมีการใช้ภาพพจน์ (Figure of Speech) หลากหลายประเภทและวิธีการ

เรื่องมหาเวสสันดรชาดก ได้มีผู้ศึกษาไว้บ้างแล้วทั้งในฉบับภาษาไทยและภาษาลาว อาทิ กรรณิการ์ พันชนะ (2536) กุลนิจ คณะฤกษ์ (2542) เทพรัตนราชสุตา สยามบรมราชกุมารี, สมเด็จพระ (2525) ประทุม สุวรรณตังคะ (2526) ผ่องศรี ยอดสกุล (2531) พรทิพย์ ชังธาดา (2532) พระมหาภิรมย์ คุ่ม

เพชร (2531) พระสมบุรณ์ สุพรรณวัฒนกุล (2540) มณี พยอมยงค์ (2519) ลัลลนา ศิริเจริญ (2524) วชิราภรณ์ พุกษ์สุกาญจน์ (2543) วิสิทธิ์ศักดิ์ สัตพันธ์ (2549) สมาน โช้เหม (2528) ลัญญา จิระเกียรติ (2531) สุนันท์ อัญชลีนุกูล (2520) สุนีย์ ชวนสนิท (2519) อดุภา อัครปิยานนท์ (2528) อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล (2539) อุทัยวรรณ นิยมมี (2534) เอกพงศ์ ประสงค์เงิน (2537)

จะเห็นได้ว่ายังไม่มีผู้ศึกษาเรื่องมหาเวสสันดรชาดกภาษาเขมรโดยการแปลจากต้นฉบับคือจากมหาเวสสันดรชาดกฉบับที่ตีพิมพ์โดยพุทธศาสนบัณฑิตยของพระราชอาณาจักรกัมพูชามาก่อน และเนื่องจากผู้วิจัยได้ศึกษาการใช้ภาพพจน์จากมหาเวสสันดรชาดกแปลจากภาษาเขมรมาแล้วสามกัณฑ์ คือ กัณฑ์ทศพร กัณฑ์พิมพานต์และกัณฑ์ทานกัณฑ์ (ยังขาดอีกสิบกัณฑ์ ได้แก่ กัณฑ์วนปเวสน์ กัณฑ์ชูชก กัณฑ์จุลพน กัณฑ์มหาพน กัณฑ์กุมารบรรพ กัณฑ์มัทรีบรรพ กัณฑ์สัถกบรรพ กัณฑ์มหาราชบรรพ กัณฑ์ฉกษัตริย์ กัณฑ์นครกัณฑ์) จากเหตุผลต่างๆ ที่กล่าวมา การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยจึงนำมหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์วนปเวสน์ ภาษาเขมร ฉบับพุทธศาสนบัณฑิตยมาแปลเป็นภาษาไทย (โดยได้รับคำปรึกษาจากพระมหาสุวรณ์ จันทวันโณ อดีตอาจารย์ภาษาเขมร ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ รวมทั้ง ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อรรณพ บุญญฤทธิ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กั้วล คัณณิมา และ ดร.จตุพร โคตรกนก คณาจารย์ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร) และศึกษาวิเคราะห์ในด้านการใช้ภาพพจน์ โดยศึกษาเฉพาะกัณฑ์วนปเวสน์เพื่อให้ต่อเนื่องกับการศึกษาที่ผ่านมา ใช้กรอบแนวคิดทฤษฎีจากวิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากรเรื่องการใช้ถ้อยคำแบบกวีนิพนธ์ในเรื่อง กามนิต ของใจปอง สัมลิม (2532) ซึ่งได้มีข้อเสนอแนะว่ากรอบแนวคิดที่ใช้ในงานวิทยานิพนธ์เรื่องดังกล่าวอาจใช้เป็นแนวทางในการศึกษาวรรณคดีเรื่องอื่นๆ ในแนวเดียวกันนี้ เช่น มหาเวสสันดรชาดก โดยใจปอง สัมลิมได้ให้ความหมาย รวมทั้งประมวลและสังเคราะห์ภาพพจน์จากทฤษฎีต่างๆ มาเป็นกรอบในการศึกษาวิจัย ได้ประเภทของภาพพจน์ 8 ประเภทและวิธีการใช้ภาพพจน์ 3 ประเภท ซึ่งครอบคลุมในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ดังต่อไปนี้

ความหมายของภาพพจน์ หมายถึง การใช้ถ้อยคำในการประพันธ์ นอกจากจะใช้ให้มีความหมายอย่างตรงไปตรงมาตามตัวอักษร หรือตามที่มนุษย์กำหนดขึ้นใช้ร่วมกันในสังคม หรือใช้ตามความหมายในพจนานุกรมแล้ว ถ้อยคำเหล่านี้ยังมีความหมายแฝงเร้นอยู่ ซึ่งก่อให้เกิดพลังที่สามารถบรรยายได้แจ่มชัดขึ้น และสร้างอารมณ์สะท้อนใจได้ดียิ่งขึ้น อันเป็นกลวิธีที่กวีใช้สื่อประสบการณ์ตามที่ได้ประสบมาของตนมายังผู้อ่าน ได้จินตนาการภาพขึ้นในใจร่วมไปกับกวี

ประเภทของภาพพจน์ ได้แก่

1. อุปมา (simile) คือ การเปรียบเทียบของสองสิ่งโดยใช้สิ่งหนึ่งเป็นตัวหลักหรือตัวตั้ง แล้วนำอีกสิ่งหนึ่งที่มีลักษณะคล้ายกันมาเปรียบเทียบ

2. อุปลักษณ์ (metaphor) คือ การเปรียบเทียบของสองสิ่งโดยใช้สิ่งหนึ่งแทนอีกสิ่งหนึ่ง เพื่อแสดงว่าเป็นสิ่งเดียวกันหรือมีลักษณะร่วมกัน ประกอบด้วยคำที่เป็นคำหลักหรือตัวตั้ง และคำที่นำมาเปรียบเทียบ มักมีคำ “เป็น” และ “คือ” เชื่อมระหว่างคำหลักกับคำเปรียบเทียบ

3. บุคลาธิษฐาน (personification) คือ การกล่าวถึงสิ่งที่ไม่ใช่คนให้แสดงกิริยาอาการต่าง ๆ เหมือนคนได้

4. อติพจน์ (hyperbole) คือ การพูดเกินความเป็นจริง เพื่อเน้นให้เกิดความรู้สึกเป็นจริง เป็นจังมากขึ้น

5. ปฏิพจน์ (rhetorical question) คือ การถามโดยไม่ต้องการคำตอบเพราะผู้พูดรู้คำตอบ ตี้อยู่แล้ว แต่ใช้เพื่อดึงดูดความสนใจและเน้นคำพูดนั้นเพื่อสร้างอารมณ์ความรู้สึกของผู้อ่านให้คล้อยตาม ไปด้วย

6. ปฏิภาคพจน์ (paradox) คือ ข้อความที่ประกอบด้วยคำ 2 คำ ที่มีความหมายตรงกันข้าม หรือขัดแย้งกัน เพื่อสร้างความสนใจและกระตือรือร้นความรู้สึกของผู้อ่าน

7. การกล่าวประชดประชัน (irony) คือ ข้อความที่มีความหมายตรงข้ามกับสิ่งที่พูดออกมา โดยมีจุดประสงค์เพื่อการเยาะเย้ยถากถาง หรือเสียดสีประชดประชัน

8. การกล่าวอ้างอิง หรือเท้าความ (allusion) คือ การอ้างถึงบุคคล สถานที่ เหตุการณ์ในวรรณกรรมอื่น ๆ หรือข้อความตอนใดตอนหนึ่งในวรรณกรรมอื่นทั้งโดยตรงหรือดัดแปลงมา

วิธีการใช้ภาพพจน์ ได้แก่

1. การเปรียบเทียบกับธรรมชาติที่มีความใกล้ชิดหรือเป็นที่รู้จักคุ้นเคยกันดีในชีวิตความเป็นอยู่ เพื่อให้ผู้อ่านสามารถสร้างมโนภาพได้จากประสบการณ์ของตนที่มีต่อธรรมชาติเหล่านั้น

2. การเปรียบเทียบกับสิ่งที่ต้องใช้จินตนาการและประสบการณ์ส่วนตัวของผู้อ่านร่วมไปกับกวีด้วย จึงจะทำให้มองเห็นมโนภาพได้แจ่มชัดตามความต้องการของกวี

3. การสร้างภาพพจน์โดยใช้ถ้อยคำ สำนวน สุภาษิต คำพังเพย เรื่องราวและบุคคลหรือเทพเจ้า อันเป็นที่รู้จักคุ้นเคยเป็นอย่างดี เพื่อให้ผู้อ่านสามารถสร้างมโนภาพได้แจ่มชัดยิ่งขึ้น

ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์ในการวิจัย คือ เพื่อศึกษาประเภทและวิธีการใช้ภาพพจน์จากมหาเวสสันดรชาดกแปลจากภาษาเขมร ในกัณฑ์วันปเวสน์ และมีสมมุติฐานในการวิจัย คือ

1. มหาเวสสันดรชาดกฉบับแปลจากภาษาเขมร กัณฑ์วันปเวสน์มีภาพพจน์หลายประเภท และมีวิธีการใช้ภาพพจน์หลายวิธี

2. ประเภทและวิธีการใช้ภาพพจน์ในมหาเวสสันดรชาดกแปลจากภาษาเขมร กัณฑ์วันปเวสน์สามารถถ่ายทอดเหตุการณ์ให้ผู้อ่านเกิดจินตภาพที่เด่นชัด และถ่ายทอดเรื่องราวรวมทั้งอารมณ์ความรู้สึกนึกคิดของตัวละครให้ผู้อ่านรับรู้ได้อย่างชัดเจน

เนื้อเรื่องย่อมหาเวสสันดรชาดก (กัณฑ์วันปเวสน์) แปลจากภาษาเขมร

เรื่องมหาเวสสันดรชาดกแบ่งเนื้อหาออกเป็นกัณฑ์ต่างๆ คำว่ากัณฑ์ มีความหมายตามสารานุกรมมหาเวสสันดรชาดก โดยเฉลิม สุขเกษม (2509, หน้า 5) หมายถึง เรื่อง หรือ หมวด, ตอน, ส่วนของเรื่อง มหาเวสสันดรชาดกฉบับแปลจากภาษาเขมรมี 13 กัณฑ์ คือ 1. กัณฑ์ทศพร 2. กัณฑ์หิมพานต์ 3. กัณฑ์

ทานกัณฑ์ 4. กัณฑ์วนปเวสน์ 5. กัณฑ์ชูชก 6. กัณฑ์จุลพน 7. กัณฑ์มหาพน 8. กัณฑ์กุมารบรรพ 9. กัณฑ์มัทรีบรรพ 10. กัณฑ์สักกบรรพ 11. กัณฑ์มหาธาตบรรพ 12. กัณฑ์กษัตริย์ 13. กัณฑ์นครกัณฑ์

ในแต่ละกัณฑ์ กวีจะขึ้นต้นด้วยคาถาเป็นภาษาบาลี แล้วจึงขยายความบาลีเป็นร้อยแก้วภาษาเขมร สลับกันไป มหาเวสสันดรชาดกทั้ง 13 กัณฑ์ มีคาถารวมทั้งสิ้น 1000 คาถา เฉพาะกัณฑ์วนปเวสน์ซึ่งเป็น กัณฑ์ที่ 4 มี 57 คาถา มีเนื้อความโดยย่อดังนี้

เนื้อเรื่องกล่าวถึงพระเวสสันดร พระนางมัทรี พระชาลี กุณณาออกเดินทางจากกรุงสรีเพื่อมุ่งหน้า ไปยังเขาวงกต หนทางที่เสด็จนั้นผ่านสุวรรณคีรีตาลบรรพต โคนติมา-รานที่ อัญชนคีรีบรรพต บ้านทูน วิภูฐานาภิณฑคาม แต่ละแห่งห่างกัน 5 โยชน์ (1 โยชน์ เท่ากับ 16 กิโลเมตร 5 โยชน์ เท่ากับ 80 กิโลเมตร) ต่อจากนั้นอีก 10 โยชน์ (160 กิโลเมตร) ถึงเมืองมาตุลนคร ระยะทางทั้งหมด 30 โยชน์ (480 กิโลเมตร) นี้ ทั้งสี่พระองค์เดินทางภายในวันเดียว ด้วยเหตุมีเทวดาช่วยย่นย่อหนทางนั้นให้ไกลเพราะ สงสารสองกุมาร

เมื่อมาถึงนครเจตราชูร์แล้ว ทั้งสี่พระองค์พักอาศัยอยู่ที่ศาลานอกเมือง รุ่งเช้าประชาชนทั้งหลาย เห็นพระนางมัทรีก็จำได้ ความทราบถึงกษัตริย์ผู้ใหญ่ในเมืองต่างพากันมาเฝ้าถามความ พระเวสสันดรจึง บอกสาเหตุการถูกเนรเทศให้ทราบทั่วกัน บรรดากษัตริย์เจตราชูร์แสดงความประสงค์ให้พระเวสสันดรอยู่ ครองเมืองและจะเดินทางไปทูลขอภัยโทษจากพระเจ้ากรุงสุยชัยรวมทั้งขอโทษชาวเมืองสรี แต่พระ เวสสันดรไม่ยอมตาม จากนั้นทั้งสี่พระองค์ประทับที่เมืองนั้นอีกหนึ่งคืน รุ่งเช้าจึงเสด็จต่อไป กษัตริย์เจตราชูร์ตามส่งเสด็จถึงสุดเขตแดน จากนั้นได้ทูลบรรยายเกี่ยวกับสถานที่ต่างๆ ที่จะต้องไปพบในเบื้องหน้า ด้วยความห่วงใยกษัตริย์ทั้งสององค์ กษัตริย์เจตราชูร์จึงได้มอบหมายให้เจตบุตรพรานป่าไปเฝ้ารักษาต้น ทางเข้าสู่เขาวงกต เพื่อมิให้ผู้ใดผ่านเข้าไปรบกวนได้

ทั้งสี่พระองค์เดินทางไปตามคำบรรยายของกษัตริย์เจตราชูร์ จนถึงสระโบกขรณี จึงทราบว่าได้ เดินทางมาถึงวงกตบรรพตแล้ว

พระอินทร์ทราบเหตุที่เกิดขึ้น จึงตรัสบัญชาให้พระวิษณุกรรมไปนิมิตบรมศาลาพร้อมบริวารไว้สอง หลัง และสถานที่จรงกรมสองแห่ง ทั้งยังบันดาลให้ไม้ดอกไม้อผลขึ้นอยู่รอบบรมศาลานั้น พร้อมขับไล่สิ่งชั่วร้ายไม่เป็นมงคลให้ห่างไกล แล้วเขียนบอกคำถวายอาศรมนั้นแก่ผู้ประสงค์ประพุดิพรหมจรรย์ ทั้งสี่ กษัตริย์จึงเข้าบรรพชาอยู่ในอาศรมทั้งสองหลังนั้น

ผลการวิเคราะห์

3.1 วิเคราะห์ภาพพจน์

คำว่าภาพพจน์ (Figure of Speech) นั้นราชบัณฑิตยสถาน (2545, หน้า 182) ให้ความหมายว่า สำนวนภาษารูปแบบหนึ่ง เกิดจากการเรียบเรียงถ้อยคำด้วยวิธีการต่างๆ ให้ผิดแผกไปจากการ เรียงลำดับคำหรือความหมายของคำตามปกติ เพื่อให้เกิดภาพหรือให้มีความหมายพิเศษ ซึ่งตรงกับการให้ ความหมายของ ใจปอง ส้มลิ้ม (2532, หน้า 59) ซึ่งผู้วิจัยได้นำมาเป็นกรอบในการวิเคราะห์การใช้

ภาพพจน์ในเรื่องมหาเวสสันดรชาดกครั้งนี้ว่า หมายถึง การใช้ถ้อยคำในการประพันธ์ นอกจากจะใช้ให้มีความหมายอย่างตรงไปตรงมาตามตัวอักษร หรือตามที่มนุษย์กำหนดขึ้นใช้ร่วมกันในสังคม หรือใช้ตามความหมายในพจนานุกรมแล้ว ถ้อยคำเหล่านี้ยังมีความหมายแฝงเร้นอยู่ ซึ่งก่อให้เกิดพลังที่สามารถบรรยายได้แจ่มชัดขึ้นและสร้างอารมณ์สะท้อนใจได้ดียิ่งขึ้น อันเป็นกลวิธีที่กวีใช้สื่อประสบการณ์ตามที่ได้ประสบมาของตนมายังผู้อ่านได้จินตนาการภาพขึ้นในใจร่วมไปกับกวี ภาพพจน์ที่ปรากฏในเรื่อง มหาเวสสันดรชาดก (กัณฑ์ทศพร) แปลจากภาษาเขมรมีอยู่ 3 ประเภท ได้แก่

3.1.1 อุปมา (Simile)

3.1.2 อุปลักษณ์ (Metaphor)

3.1.3 บุคลาธิษฐาน (Personification)

3.1.1 ภาพพจน์อุปมา (Simile) คือ การเปรียบเทียบของสองสิ่งโดยใช้สิ่งหนึ่งเป็นตัวหลักหรือตัวตั้ง และนำอีกสิ่งหนึ่งที่มีลักษณะคล้ายกันมาเปรียบเทียบ สำหรับอุปมาของไทยนั้น หมายถึง โวหารที่กล่าวเปรียบเทียบ ใช้คู่กับอุปไมย ซึ่งเป็นบทที่กล่าวก่อน โดยมีคำเชื่อมเช่น เหมือน ดุจ เพียง ดัง ประหนึ่ง ปานประหนึ่ง ราวกับ อุปมา ฯลฯ

ภาพพจน์อุปมามีปรากฏอยู่บ้างในกัณฑ์ทศพรจำนวน 5 แห่ง ดังนี้

ช้างปัจจัยนาเคนทร์...ย่อมมีกายนั้นล่อชาวตุมพนิมโกลาตบรรพต (พุทธศาสนบัณฑิตย, 2539, หน้า 152)

คำหลักในอุปมานี้ คือ พนมโกลาตบรรพต คำเปรียบเทียบหรืออุปไมย คือ กายนั้นล่อชาวคำเชื่อม คือ ดุจ พนมโกลาตบรรพตหรือเขาโกลาส หมายถึง ภูเขาสูงหนึ่งที่พระคิเวหรือพระอิศวรอยู่ มีสีขาวเหมือนเงินยวง มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า รัชฎาเทรี แปลว่าเขาเงิน เพราะเป็นสีขาวสะอาด ฝาเผือกก็เรียก เป็นภูเขาสูงที่ 5 ที่ตั้งล้อมสระอินดาตในป่าหิมพานต์ พวกพรหมณ์นับถือว่าเป็นสวรรค์ที่ประทับของพระคิเวเจ้า ช้างปัจจัยนาเคนทร์ของพระเวสสันดรมีสีกายขาวบริสุทธิ์ดุจเขาโกลาสนี้ (เฉลิม สุขเกษม, 2509, หน้า 20) การเปรียบเทียบสีกายของช้างปัจจัยนาเคนทร์ซึ่งเป็นช้างคู่บารมีพระเวสสันดรว่ามีสีขาวเหมือนเขาโกลาสจึงทำให้อ่านเห็นภาพความขาวเป็นเงางาม และความสูงส่ง ความโดดเด่นเหนือช้างอื่นใดของช้างปัจจัยนาเคนทร์ได้อย่างชัดเจน

ต้นไทรใหญ่ ...อันมีผลนั้นสุกแดงปลั่ง มีโอชารสหวานอร่อยประดุจน้ำผึ้ง (เรื่องเดิม, หน้า 161)

คำหลักในอุปมานี้ คือ น้ำผึ้ง คำเปรียบเทียบหรืออุปไมย คือ รสหวานอร่อย คำเชื่อม คือ ประดุจ การเปรียบเทียบรสชาติของผลไทรระหว่างหนทางเดินไปสู่ป่าหิมพานต์ว่ามีความหวานเหมือนกับน้ำผึ้ง ทำให้อ่านเกิดความเข้าใจได้อย่างชัดเจน เพราะความหวานของน้ำผึ้งเป็นสิ่งที่คนทั่วไปย่อมคุ้นเคยดีอยู่แล้ว

กินรี กินรา ซึ่งร้องรำทำเพลงประหนึ่งว่าเพลงบรรเลงระบำที่มีอยู่ ณ สวรรค์เทวโลกโน้นแล (เรื่องเดิม, หน้า 162)

คำหลักในอุปมานี้ คือ เพลงบรรเลงระบำที่มีอยู่ ณ สวรรค์เทวโลก คำเปรียบเทียบหรืออุปไมย คือ กิณรีกินราซึ่งร้องรำทำเพลง คำเชื่อม คือ ประหนึ่ง กิณรีกินราเป็นสัตว์ในหิมพานต์ มีปีกบินได้ ตามตำนานเล่าว่าอาศัยอยู่ในป่าหิมพานต์เชิงเขาไกรลาส (วิกิพีเดีย, 2553) มีความงามกว่ามนุษย์ มีเสียงไพเราะมาก (ศรีบุญญานนท์, 2553) การเปรียบเทียบเสียงเพลงที่กินรีกินราร้องรำอยู่เชิงเขานาลิกบรรพตว่ามีความไพเราะเหมือนเสียงเพลงในสรวงสวรรค์ จึงนอกจากจะช่วยให้ผู้อ่านมีจินตนาการถึงความไพเราะของเสียงร้องเพลงได้อย่างแจ่มชัดแล้ว ยังทำให้เกิดภาพความยิ่งใหญ่งดงามเหมือนสรวงสวรรค์ของธรรมชาติในบริเวณป่านาลิกบรรพต

เสมาเชิงกราส (หญ้านชนิดหนึ่ง) งอกขึ้นเตยรดาช มีสีด้าเขียวขจีประดุกแผ่นฟ้า (เรื่องเดิม, หน้า 162)

คำหลักในอุปมานี้ คือ แผ่นฟ้า คำเปรียบเทียบหรืออุปไมย คือ สีด้าเขียวขจี คำเชื่อม คือ ประดุก การเปรียบเทียบสีของต้นหญ้านชนิดหนึ่งซึ่งขึ้นงอกงามเตยรดาชทั่วไปในป่านาลิกบรรพตว่ามีหลากสีอ่อนแก่ คือ สีด้าและสีเขียวเหมือนสีแผ่นฟ้า ซึ่งนอกจากจะทำให้ผู้อ่านเห็นภาพสีสันอ่อนแก่ของผืนหญ้าแล้ว ยังช่วยให้เห็นความงามแผ้วถางไกลของหญ้านชนิดนี้ว่าไพศาลเหมือนผืนฟ้าอีกด้วย

ไม้เท้าไม้ไผ่แดงล่อประดุกผลมะตูมสุก (เรื่องเดิม, หน้า 168)

คำหลักในอุปมานี้ คือ ผลมะตูมสุก คำเปรียบเทียบหรืออุปไมย คือ (ไม้เท้าไม้ไผ่) แดงล่อ คำเชื่อม คือ ประดุก กวีเปรียบเทียบสีแดงของไม้เท้าที่พระเวสสันดรทรงถือว่ามีสีเหมือนผลมะตูมสุกมะตูมเป็นผลไม้พื้นบ้านย่อมเป็นที่คุ้นเคยของผู้อ่าน จึงทำให้เกิดจินตนาการได้อย่างชัดเจน

3.1.2 ภาพพจน์อุปลักษณ์ (Metaphor) คือ การเปรียบเทียบของสองสิ่งโดยใช้สิ่งหนึ่งแทนอีกสิ่งหนึ่ง เพื่อแสดงว่าเป็นสิ่งเดียวกันหรือมีลักษณะร่วมกัน ประกอบด้วยคำที่เป็นคำหลักหรือ ตัวตั้ง และคำที่นำมาเปรียบเทียบ มักมีคำ “เป็น” และ “คือ” เชื่อมระหว่างคำหลักกับคำเปรียบเทียบ

ในมหาเวสสันดรชาดก (กัณฑ์วนปเวสน์) ฉบับแปลจากภาษาเขมร ปรากฏการใช้ภาพพจน์อุปลักษณ์ 1 แห่ง

อันว่าสตรีทั้งหลายนั้นย่อมจะเป็นมลทินแห่งนักบวชอย่างยิ่งแล (พุทธศาสนบัณฑิตย, 2539, หน้า 169)

คำหลักของอุปลักษณ์ คือ มลทินแห่งนักบวช คำเปรียบเทียบ คือ สตรีทั้งหลาย คำเชื่อม คือ เป็น คำว่ามลทิน พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน (2542, หน้า 836) ให้ความหมายว่า ความมัวหมอง ความต่างพร้อย ความไม่บริสุทธิ์ และในพจนานุกรมเขมรฉบับพุทธศาสนบัณฑิตย (2512, หน้า 853) ให้ความหมายตรงกันว่า มนุสิล หมายถึง ความเศร้าหมอง ความโสโครกสกปรก (หมายเหตุ: คำว่ามนุสิล นี้ สกัดตามการสะกดของพจนานุกรมเขมรฉบับพุทธศาสนบัณฑิตย) การเปรียบเทียบว่าสตรีเป็นต้นเหตุแห่งความเศร้าหมอง เป็นต้นเหตุทำให้เกิดความต่างพร้อยและความไม่บริสุทธิ์แก่ชายผู้เป็นนักบวช จึงนอกจากจะช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจเนื้อหาแล้วยังมองเห็นภาพความเคร่งครัดถ้อยมั่นในเพศนักบวชของพระเวสสันดรที่

ทรงผนวชเป็นฤๅษีและต้องการรักษาเพศพรหมจรรย์ แม้แต่กับพระนางมัทรีซึ่งเป็นแม่เหลืผู้ซื่อสัตย์ของพระองค์ พระองค์ก็ยังคงมองว่าพระนางเป็นมลทินของนักบวชได้

3.1.3 ภาพพจน์บุคลาธิษฐาน (Personification) คือ การกล่าวถึงสิ่งที่ไม่ใช่คนให้แสดงกิริยาต่างๆ เหมือนคนได้

ในมหาเวสสันดรชาดก (กัณฑ์วันปเวสน์) ฉบับแปลจากภาษาเขมร ปรากฏการใช้ภาพพจน์บุคลาธิษฐาน 1 แห่ง

อันว่าไพรพทุกษาสูงใหญ่..มีจิตสงสารกรุณาภิโองกิงลงมาหาพระกุมารทั้งสองพระองค์ (พุทธศาสนบัณฑิตย, 2539, หน้า 145)

การกล่าวถึง “ต้นไม้ใหญ่” ในระหว่างหนทางเสด็จไปยังป่าทมิฬพานต์ของพระเวสสันดร พระนางมัทรีและสองกุมารให้แสดงกิริยาอาการอย่างคน คือ มีจิตใจ และนอกจากนั้นยังแสดงอารมณ์ของคน คือ มีความสงสารกรุณาพระชาติ กัณฑ์ที่เรียกร้องต้องการเสวยผลไม้ และที่สำคัญช่วยย้าให้เห็นพระบารมีอันยิ่งใหญ่ของพระเวสสันดรในฐานะพระโพธิสัตว์

3.2 วิธีการใช้ภาพพจน์

วิธีการใช้ภาพพจน์ของกวีในเรื่องมหาเวสสันดรชาดก (กัณฑ์วันปเวสน์) ฉบับภาษาเขมรมีลักษณะดังต่อไปนี้

3.2.1 การเปรียบเทียบกับธรรมชาติที่มีความใกล้ชิด เป็นที่รู้จักกันดีในชีวิตความเป็นอยู่ เพื่อให้ผู้อ่านสร้างมโนภาพได้จากประสบการณ์ของคนที่สัมผัสธรรมชาติเหล่านั้น เช่น

ต้นไทรใหญ่ ...อันมีผลนั้นสุกแดงปลั่ง มีโอชารสหวานอร่อยประดุน้ำผึ้ง (พุทธศาสนบัณฑิตย, 2539, หน้า 161)

ไม้เท้าไม้ไผ่แดงล่อประดุมผลมะตูมสุก (เรื่องเดิม, หน้า 168)

ภาพพจน์นี้ใช้คำหลักในการอุปมาเป็นคำที่มาจากธรรมชาติหรือสิ่งของทั่วไปที่รู้จักกันดี เช่น เปรียบเทียบผลไม้ที่มีรสหวานว่ามีหวานเหมือนน้ำผึ้ง เพราะย่อมเป็นที่ทราบกันดีถึงความหวานอร่อยของน้ำผึ้ง และการเปรียบเทียบนี้ยังช่วยให้ผู้อ่านไม่คลางแคลงในรสชาติของผลไม้ นั้น นอกจากนั้นผู้อ่านย่อมรู้จักผลมะตูมดีว่าเมื่อสุกแล้วจะมีผิวและเนื้อในเป็นสีส้มแดง ดังนั้น การที่ผู้แปลเปรียบเทียบสีแดงของไม้ไผ่ว่าแดงเหมือนผลมะตูมสุกก็ย่อมทำให้ผู้อ่านสร้างภาพสีของไม้ไผ่ได้อย่างชัดเจน

3.2.2 การเปรียบเทียบกับสิ่งที่ต้องใช้จินตนาการและประสบการณ์ส่วนตัวของผู้อ่านร่วมไปกับกวีด้วย จึงทำให้มองเห็นมโนภาพได้แจ่มชัดตามความต้องการของกวี เช่น

เสมาเชิงกราส (หญ้าชนิดหนึ่ง) งอกขึ้นเตี้ยรดาซ มีสีด้าเขียวขจีประดุงแผ่นฟ้า (เรื่องเดิม, หน้า 162)

ผู้แปลบรรยายสีสันของผืนหญ้าที่ขึ้นแผ่เป็นบริเวณกว้างไกลในป่านาสิก บรรพตว่ามีสีด้า เขียว และเขียวอ่อนเหมือนสีท้องฟ้า ซึ่งผู้อ่านจะต้องจินตนาการร่วมกับผู้แปลว่าบนท้องฟ้ามีสีสันต่างๆ เช่น สีเขียวแก่ เขียวอ่อนของผืนฟ้า และสีด้าของก้อนเมฆต่างๆ และเมื่อผู้อ่านนำจินตนาการนั้นมาเปรียบเทียบ

กับสีสันของต้นหญ้ามีทั้งสีเขียวแก่เขียวอ่อน ขึ้นปกคลุมแผ่ไปบนพื้นดินที่มีสีดำ และเมื่อมองไปทำให้เห็นเป็นสีแก่อ่อนที่ซ้อนกันอยู่สุดสายตา ซึ่งคล้ายกับท้องฟ้าที่มีสีดำของก้อนเมฆและสีเขียวของท้องฟ้านั่นเอง จึงจะทำให้ผู้อ่านเห็นภาพในใจได้ชัดเจน

สรุป

จากการวิเคราะห์การใช้ภาพพจน์ในเรื่อง มหาเวสสันดรชาดก (กัณฑ์วนปเวสน์) แปลจากภาษาเขมร ปรากฏภาพพจน์ประเภทต่างๆ ดังนี้

1. ภาพพจน์อุปมา ปรากฏ 5 แห่ง
2. ภาพพจน์อุปลักษณ์ ปรากฏ 1 แห่ง
3. ภาพพจน์บุคลาธิษฐาน ปรากฏ 1 แห่ง

สำหรับวิธีการใช้ภาพพจน์ ปรากฏ 2 วิธี ดังนี้

1. การเปรียบเทียบกับธรรมชาติที่มีความใกล้ชิดกับชีวิตความเป็นอยู่ เพื่อให้ผู้อ่านสร้างภาพได้แจ่มชัด

2. การเปรียบเทียบกับสิ่งที่ต้องใช้จินตนาการและประสบการณ์ส่วนตัวของผู้อ่านร่วมไปกับกวี

ผลการวิจัยสรุปได้ว่า การวิเคราะห์ภาพพจน์และการใช้ภาพพจน์ประเภทต่างๆ ในเรื่องมหาเวสสันดร (กัณฑ์วนปเวสน์) แปลจากภาษาเขมรนี้ไม่เป็นไปตามสมมุติฐานในการวิจัย ข้อ 1 คือ เป็นวรรณกรรมที่มีการใช้ภาพพจน์หลายประเภท เพราะมีภาพพจน์ที่ปรากฏเพียง 3 ประเภท และมีวิธีการใช้ภาพพจน์เพียง 2 วิธี แต่เป็นไปตามสมมุติฐานการวิจัยในข้อ 2 คือ การใช้ภาพพจน์ในการแปลมหาเวสสันดรชาดกฉบับภาษาเขมรทำให้ผู้อ่านสามารถถ่ายทอดเหตุการณ์ให้ผู้อ่านเกิดจินตภาพที่เด่นชัด และถ่ายทอดเรื่องราวรวมทั้งอารมณ์ความรู้สึกนึกคิดของตัวละครให้ผู้อ่านรับรู้ได้อย่างชัดเจน ดังที่ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ไว้แล้ว

เมื่อเปรียบเทียบกับภาพพจน์ในมหาเวสสันดรชาดกฉบับภาษาเขมร ในกัณฑ์ทศพร (วัฒนชัย หมั่นยิ่ง, 2549, หน้า 1-14) กัณฑ์หิมพานต์ (วัฒนชัย หมั่นยิ่ง, 2551, หน้า 57-68) และกัณฑ์ทานกัณฑ์ (วัฒนชัย หมั่นยิ่ง, 2554) ซึ่งเป็นกัณฑ์ต้นเรื่องของมหาเวสสันดรชาดกฉบับภาษาเขมรจะเห็นความแตกต่างของจำนวนและการใช้ภาพพจน์ได้ชัดเจน ดังนี้

กัณฑ์ทศพร	กัณฑ์หิมพานต์	กัณฑ์ทานกัณฑ์	กัณฑ์วนปเวสน์
อุปมา	อุปมา	อุปมา	อุปมา
15	18	14	5
อุปลักษณ์	อุปลักษณ์	อุปลักษณ์	อุปลักษณ์
1	2	-	1
บุคลาธิษฐาน	บุคลาธิษฐาน	บุคลาธิษฐาน	บุคลาธิษฐาน
-	1	2	1

อติพจน์	อติพจน์	อติพจน์	อติพจน์
1	2	2	-
ปฏิปจจา	ปฏิปจจา	ปฏิปจจา	ปฏิปจจา
2	1	1	-
วิธีการใช้ภาพพจน์	วิธีการใช้ภาพพจน์	วิธีการใช้ภาพพจน์	วิธีการใช้ภาพพจน์
3	3	3	2

จากตารางวิเคราะห์ประเภทและวิธีการใช้ภาพพจน์ข้างต้น ผู้วิจัยมีความเห็นว่าการใช้ภาพพจน์ต่าง ๆ ในมหาเวสสันดรชาดกฉบับแปลจากภาษาเขมรนั้นน่าจะมีสาเหตุมาจากเนื้อหาและเหตุการณ์ต่าง ๆ ในแต่ละกัณฑ์ เพราะเนื้อหาใน 4 กัณฑ์แรกของเรื่องนี้ ได้แก่ กัณฑ์ทศพร กัณฑ์หิมพานต์ กัณฑ์ทานกัณฑ์ และกัณฑ์วนปเวส เป็นเนื้อหาที่เป็นโครงเรื่องหลักคือเป็นเรื่องราวของพระเวสสันดรโดยตรงทุกกัณฑ์ และเป็นโครงเรื่องที่แสดงให้เห็นแก่นเรื่องหลักของมหาเวสสันดรชาดก คือ ความเพียรในการสร้างสมทานบารมี แม้จะก่อให้เกิดทุกข์ แต่ก็เป็นปัจจัยนำไปสู่ความหลุดพ้นจากวัฏสงสาร ซึ่งความทุกข์ที่เกิดขึ้นคือความทุกข์ของพระเวสสันดรที่เกิดจากการบริจาคช้างปัจจัยนาเคนทร์ให้แก่พราหมณ์จากเมืองกลิงคราชญ์ ส่งผลให้ชาวเมืองไม่พอใจพากันร้องเรียนต่อพระเจ้ากรุงสุยชัยให้เนรเทศพระเวสสันดรออกไปอยู่ป่าหิมพานต์ จนเป็นเหตุให้พระนางมัทรี พระขาลี กัณฑ์ต้องได้รับความทุกข์ไปด้วย

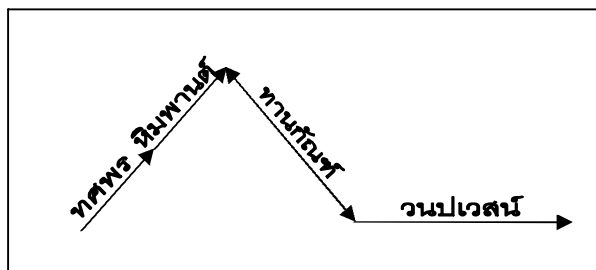
ในกัณฑ์ทศพรเป็นการเปิดเรื่องด้วยการบรรยายเรื่องราวของพระพุทธเจ้าหลังจากตรัสรู้แล้ว พระองค์จะเดินทางไปแสดงธรรมแก่พระเจ้าสุทโธทนะพระบิดา และเป็นการเล่าเรื่องราวย้อนอดีตของพระนางผุสดีพระมารดาของพระเวสสันดร จนถึงพระนางผุสดีได้รับพร 10 ประการจากพระอินทร์และจุติมาถือกำเนิดในโลกมนุษย์อีกครั้ง เนื้อหาในกัณฑ์นี้จึงเอื้อต่อการใช้ภาพพจน์เป็นอย่างยิ่งเพื่อให้ผู้อ่านเห็นภาพ เพราะผู้แปลต้องบรรยายความยิ่งใหญ่แห่งพระบารมีของพระพุทธเจ้า เช่น “พระดำเนนสีหนาทสง่างามไม่มีสะทกสะท้าน ประหนึ่งว่าเกสรราชสีห์ออกจากคูหาทอง” (พุทธศาสนบัณฑิตย, 2539, หน้า 16) การบรรยายความงดงามของพระนางผุสดีในพระชาติที่ผ่านมา เช่น “พระองค์พระนางนั้นได้กลิ่นพิไธโรประหนึ่งเขาลูบไล้ด้วยผงแก่นจันทร์แดง” (เรื่องเดิม, หน้า 29) โดยเฉพาะในการบรรยายพร 10 ประการที่พระอินทร์มอบให้แก่พระนางผุสดีย่อมประกอบไปด้วยการใช้ภาพพจน์จำนวนมาก อาทิ “คือนั่นโก่งงามประดุจคันเกาทัณฑ์ ถ้ามีจะนั้นก็เหมือนพิษณูการถือพู่กันจุ่มน้ำหมึกมาวาดแล” (เรื่องเดิม, หน้า 33)

ในกัณฑ์หิมพานต์ เป็นการนำเข้าสู่จุดสูงสุดของเรื่อง เมื่อพระเวสสันดรบริจาคช้างปัจจัยนาเคนทร์เป็นทาน เป็นเหตุให้พระองค์ถูกชาวเมืองเนรเทศ และพระนางมัทรีขอพาพระขาลี กัณฑ์ติดตามไปอยู่ในป่าหิมพานต์ด้วย เนื้อหาในกัณฑ์นี้เอื้อต่อการใช้ภาพพจน์อีกเช่นกัน เพราะผู้แปลต้องบรรยายให้ผู้อ่านเห็นภาพเหตุการณ์และความงดงามมีสง่าราศีของพระเวสสันดรเมื่อตอนแรกประสูติ เช่น “พระองค์นั้นลอบบริสุทธ์ประดุจแผ่นทอง” (เรื่องเดิม, หน้า 44) นอกจากนี้ยังมีการบรรยายเหตุอัศจรรย์ที่แสดงให้เห็นบุญญาบารมีของพระเวสสันดร เช่น “เขาลิเนรบรรพตราชก็ยอมมียอดนั้นอ่อนโยนไปมา ประดุจปลายตระบองไม้ตะพดหายที่มีผู้ตัดปลายโคนโยนไปในกองเพลิง แล้วเอามาเกลาปอกตั้งขึ้นไว้โอนอ่อนโยนนั่น”

(เรื่องเดิม, หน้า 48) และที่สำคัญคือการบรรยายให้เห็นภาพความงดงามของป่าหิมพานต์ ซึ่งประกอบไปด้วยการบรรยายสัตว์และมนุษย์ต่าง ๆ รวมทั้งการบรรยายธรรมชาติ เช่น “น้ำนั้นเล่าย่อมไหลมา อันมีสุรเสียงนั้นไพเราะสม่าเสมอ เหมือนผู้ที่ประโคนเป่าซึ่งดนตรีดุริย ฦ เขตุดรนครนั้นแล” (เรื่องเดิม, หน้า 85)

ในกัณฑ์ทานกัณฑ์ การดำเนินเรื่องอยู่ในช่วงผ่อนคลายจากจุดสูงสุดของเรื่อง พระเวสสันดรทรงตั้งพระทัยยินดีจะออกจากเมืองไปผนวชเป็นฤๅษีอยู่ในป่าหิมพานต์ และทรงบริจาคสัตตสมภพาทานก่อนจะเสด็จออกจากเมือง พระเจ้ากรุงสุยชัยทัตทานพระนางมัทรีให้อยู่ในวังพร้อมด้วยสองกุมาร แต่พระนางมัทรีทูลแสดงเหตุผลและข้อเสียของการเป็นหญิงม่าย ในขณะที่พระเวสสันดรพร้อมด้วยพระมเหสีและสองกุมารเสด็จออกก็มีมาจากทูลขอม้า ขอราชรถ ในที่สุดทั้งสี่พระองค์เสด็จไปด้วยพระบาท เนื้อหาในกัณฑ์นี้เอื้อต่อการใช้ภาพพจน์เพื่อแสดงให้เห็นภาพชัดเจนได้หลายตอน เช่น ในตอนที่พระนางสุปารสุปติทูลขออภัยโทษพระเวสสันดรต่อพระเจ้ากรุงสุยชัยพร้อมทั้งแสดงให้เห็นข้อเสียเมื่อไม่มีพระเวสสันดรอยู่ เช่น “ถ้าหากว่าไร้เจ้าเวสสันดรอันเป็นพระราชบุตรนั้นแล้ว ราชสมบัติสิ้นเกล้านี้ จะอันตรธานแล มนุษย์ผองทั้งหลายมันจะถูกดูถูกฝังไร้แม่ สัตว์ทั้งผองจะเอาไปกินตามอำเภอใจแล” (พุทธศาสนบัณฑิตย, 2539, หน้า 92) ในตอนที่ต้องแสดงให้เห็นข้อเสียของการเป็นหญิงม่ายของพระนางมัทรี เช่น “มันจะจิกผมเชกหัวตึงลากหัวไป เอาแต่ได้อุปมาประดุจลูกอีกาจิกลูกนกเค้าแมวตึงออกจากรังนั่นเอง” (เรื่องเดิม, หน้า 125-126) นอกจากนี้ในตอนบรรยายให้เห็นความโศกเศร้าเสียใจของขอมานายกทั้งหลายที่ขาดที่พึ่งคือพระเวสสันดร เช่น “เหล่าขอมานผองทั้งหลายก็ยอมทุกขร้อนรุ่มคร่ำครวญสะอึกสะอื้นร่ำจวนทุก ๆ คน อุปมาประดุจพ่อแม่ก็พลัดพรากนิราศสูญหายยาวนานจากกันนั้นแล” (เรื่องเดิม, หน้า 112)

ในกัณฑ์วนปเวสน์นี้เนื้อหากล่าวถึงพระเวสสันดร พระนางมัทรี พระชาลี กัณหาเสด็จออกจากเมืองสีพีมาถึงเมืองเจตราชูร์ โดยกษัตริย์เมืองเจตราชูร์ทั้งหลายพากันมาเฝ้ารับเสด็จ ดูแลต้อนรับเป็นอย่างดี รวมทั้งขื่อบอกหนทางเสด็จสู่ป่าหิมพานต์อันเป็นหนทางที่สะดวกสบาย พร้อมทั้งจัดพยานเจตบุตรไปคอยเฝ้าประตูป่าเพื่อความปลอดภัยของทั้งสี่พระองค์ เมื่อพระเวสสันดรเสด็จไปถึงป่าหิมพานต์แล้วพระองค์ก็เข้าพำนักในบรรณศาลาที่พระอินทร์ได้ให้พระวิษณุกรรมมาเนรมิตตระเตรียมไว้แล้ว ดังนั้นเนื้อหาในกัณฑ์วนปเวสน์จึงเป็นกัณฑ์ที่แสดงการคลี่คลาย การผ่านพ้นอุปสรรคต่าง ๆ ของตัวละคร เนื่องจากได้ผ่านกัณฑ์ที่มีเหตุการณ์ตื่นเต้น โศกเศร้า และเข้มข้นสูงสุดทั้งสามกัณฑ์มาแล้ว ดังแผนผังต่อไปนี้

เนื้อหาที่อยู่ในการคลี่คลายของเรื่อง จึงไม่มีเหตุการณ์ที่ตื่นเต้นเข้มข้นหรือจำเป็นต้องแสดงภาพพจน์ให้ปรากฏมากนัก ด้วยเหตุนี้จึงอาจส่งผลให้จำนวนและความหลากหลายของประเภทและวิธีการใช้ภาพพจน์ของมหาเวสสันดรชาดก (กัณฑ์วันปเวสน์) แปลจากภาษาเขมรนี้ไม่ครบถ้วนตามสมมติฐานของการวิจัยที่ตั้งไว้

เอกสารอ้างอิง

- ใจปอง สัมลิม. (2532). การใช้ถ้อยคำแบบกวีนิพนธ์ในเรื่องกามนิต. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- เฉลิม สุขเกษม. (2509). สารานุกรมมหาเวสสันดรชาดก. กรุงเทพฯ: แพร่พิทยา.
- พุทธศาสนบัณฑิต มหาเวสสันดรชาดก. (2539). พนมเปญ: พุทธศาสนบัณฑิต.
- พุทธศาสนบัณฑิต วนานุกรมเขมร. (2512). พนมเปญ: พุทธศาสนบัณฑิต.
- ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก วรรณคดีวิจารณ์ (มหาเวสสันดรชาดก). (2531). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ราชบัณฑิตยสถาน พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542. (2546). กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.
- ล้อม เพ็งแก้ว. (2527). คู่มือมหาเวสสันดรชาดก. กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา.
- ลัลลนา ศิริเจริญ. (2525). อลังการในมหาชาติคำหลวง. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี. กิณีกินรา. ค้นเมื่อ 1 ตุลาคม 2553, จาก <http://wikipedia.org>
- วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี. อสงไขย. ค้นเมื่อ 4 สิงหาคม 2554, จาก <http://wikipedia.org>
- ศรีบุญญานนท์. กิณี. ค้นเมื่อ 1 ตุลาคม 2553, จาก <http://www.sb.ac.th>
- ศานติ ภักดีคำ. (2550). ความสัมพันธ์ระหว่างวรรณคดีไทย-เขมร. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด.